

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА КРИМІНАЛЬНОЇ ПОГРОЗИ

На підставі результатів наукових та емпіричних досліджень встановлено ознаки суб'єктивної сторони кримінальних погроз. Обґрунтовано позицію, що такі злочини вчиняються тільки з прямим умислом, а мотив і мета мають особливості, знання яких сприяє швидкому та об'єктивному відновленню порушених суспільних відносин.

Ключові слова: злочин, склад злочину, покарання, безпека, погроза, кримінальна погроза.

Постановка проблеми. Суб'єктивна сторона складу злочину – це внутрішня сторона злочину, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості і волі до суспільно небезпечного діяння, котре нею вчиняється, і до його наслідків. Її зміст характеризують певні юридичні ознаки. Такими ознаками є вина, мотив і мета вчинення злочину [1, с. 142]. Специфічна особливість суб'єктивної сторони складу злочину полягає у тому, що вона не тільки передусе виконанню злочину, формуючись у вигляді мотиву, наміру, плану злочинної поведінки, але й «супроводжує» його від початку і до кінця злочинного діяння, будучи своєрідним самоконтролем за вчинюваними діями.

Оскільки встановлення всіх ознак суб'єктивної сторони складу злочину є завершальним етапом у констатації складу злочину як єдиної підстави кримінальної відповідальності [1, с. 142–143], то це вимагає їх точного формулювання у кожному конкретному випадку вчинення того чи іншого суспільно небезпечного діяння, яке передбачене кримінальним законом.

Чинний КК України в ч. 2 ст. 2 містить положення, відповідно до якого особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може зазнавати кримінального покарання, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Крім того, мета та мотив вчинення злочину в багатьох випадках прямо вказуються законодавцем у диспозиції статті Особливої частини Кримінального кодексу (далі – КК України). Отож, встановлення ознак, що характеризують зміст суб'єктивної сторони вчиненого

злочину, стає чи не найголовнішим завданням посадових осіб правоохоронних органів.

Наведені міркування набувають особливого значення у контексті останніх подій в країні, оскільки прояви насильства та жорстокості окремі впливові особи та держави намагаються запровадити в Україні як звичні речі. Крім того, упродовж останнього часу злочини, пов'язані із посяганнями на життя та здоров'я людей, представників влади, членів їхніх сімей, набули ознак системності [2, с. 5]

У такій ситуації надзвичайно важливим та складним завданням є встановлення ознак, що характеризують зміст суб'єктивної сторони проявів психічного насильства, найнебезпечнішими видами якого є кримінальні погрози, науково обґрунтована характеристика яких і є **метою** цієї статті.

Стан дослідження. Слід указати, що окремі аспекти кримінальної відповідальності за кримінальні погрози вивчали: С. М. Алфьоров, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Б. М. Головін, В. П. Ємельянов, В. М. Куц, Н. В. Маслак, П. С. Матишевський, М. І. Мельник, В. І. Осадчий, В. В. Сташис, Є. Л. Стрельцов, В. Я. Тацій, М. І. Хавронюк, В. В. Шаблістий, Є. В. Фесенко, С. С. Яценко та ін.

Виклад основних положень. Відповідно до ст. 23 КК України, виною вважається психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Із наведеного законодавчого поняття вини простежується нерозривний зв'язок суб'єктивної та об'єктивної сторони складу злочину. Принцип кримінальної відповідальності лише за наявності вини, що законодавчо сформульований у ч. 1 ст. 62 Конституції України, відображений у процитованій ч. 2 ст. 2 КК України. Що стосується вини, форми вираження якої передбачені ст.ст. 24, 25 КК України, то нас цікавитиме лише умисел, оскільки склад більшості погроз законодавцем сформульовано як формальний, а отже, ці злочини можна вчинити лише з прямим умислом.

Так, розглядаючи особливості умислу у злочинах із формальним складом, В. А. Ломако зазначає, що вони визнаються закінченими з моменту вчинення самого діяння і не потребують настання і встановлення наслідків такого діяння. Як приклад, зокрема, серед деяких інших він наводить ст. 129 КК України, окреслюючи, що структура цього складу злочину така, що наслідки тут за межами необхідних ознак об'єктивної сторони, а відтак і складу злочину. Тому суб'єкт не може бажати їх настання. Проте ця обставина не виключає умислу форму

вини. Інтелектуальна ознака умислу в цих випадках охоплює лише усвідомлення суспільно небезпечного характеру діяння, ставлення до наслідків тут не виникає та й не може виникнути. А вольова ознака умислу обмежується бажанням вчинення конкретної дії. Відтак злочини із формальним складом можуть бути вчинені лише із прямим умислом [1, с. 167; 3, с. 149]. Очевидно, що і кримінальні погрози можуть бути вчинені лише із прямим умислом.

Деякі вчені намагаються спростувати сталість умисної форми вини і у злочинах із формальним складом, і у складі різних погроз, перенавантажуючи їх зміст не завжди обов'язковими юридичними ознаками.

Так, на думку М. В. Хабарової, розкриваючи зміст вини у складі погрози вбивством, необхідно відштовхуватися від складного характеру його юридичної конструкції. Диспозиція цієї норми дає підстави для висновку про те, що в ній ідеться про склад безпеки. Усвідомленням, передбаченням і бажанням винного повинні охоплюватися не тільки діяння, але й реальна небезпека настання суспільно небезпечних наслідків. Іншими словами, інтелектуальний момент погрози охоплює усвідомлення винним суспільно небезпечного і протиправного характеру вчинюваних ним дій з об'єктивуванням загрозової інформації зовні і передбачення дійсної реальної можливості здійснення цієї інформації, а вольовий момент – бажання залякати потерпілого, викликати у нього страх, боязнь за своє життя і здоров'я. Таким чином, вольовий елемент погрози виявляється через усвідомлюване бажання вчинити протиправні дії з об'єктивуванням погрози і створити необхідні умови її реалізації [4, с. 131].

На нашу думку, така позиція не може бути прийнята, оскільки ч. 1 ст. 24 КК України прямо вказує на те, що прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання. З огляду на це, не зовсім коректно мовити про усвідомлення, передбачення і бажання лише як про діяння як у погрозі вбивством, і в будь-якому іншому складі злочину. Крім того, передбачення та бажання настання наслідків у вчиненні погрози вбивством для її суб'єкта є не стільки важливим, скільки для адресата таких дій, від реального сприйняття якого частково залежить наявність складу злочину, передбаченого ст. 129 КК України.

По-третє, обидві форми умислу характеризуються єдиним інтелектуальним елементом, що виражається в усвідомленні винним

суспільно небезпечного характеру своїх дій і передбаченні їх суспільно небезпечних наслідків, тому відмінність між формами умислу можна знайти тільки за вольовим елементом, тобто ставленням особи до шкідливих наслідків свого діяння.

Аналіз ст.ст. 24, 25 КК України дозволяє зробити висновок, що існує два види вольового ставлення особи до суспільно небезпечних наслідків, які можуть настати, а у формальних складах – до самої дії:

а) бажання настання таких наслідків (у нашому випадку те ж, що й бажання вчинення погрози вбивством);

б) свідоме допущення таких наслідків або байдуже ставлення до них (у цьому випадку те ж, що і свідоме допущення особою вчинення нею дії або байдуже ставлення до вчинення такої дії).

М. А. Овчінніков справедливо, на нашу думку, порушує питання про те, чи можливо у вчиненні погрози вбивством, щоб умисел особи обмежувався лише свідомим допущенням нею своєї суспільно небезпечної дії або байдужим ставленням до неї. Вчений вважає, що неможливо, оскільки за такого варіанту відсутній необхідний послідовний взаємозв'язок чотирьох складових елементів психологічного механізму злочинної поведінки: потреби, мотиву, мети і дії. Сукупність рухів, щоб стати закінченою в часі і просторі дією, обов'язково повинна бути об'єднана єдиною свідомо обраною метою. Первинним виокремленням мети дії є мотив (бажання, спонука), що є усвідомленим переживанням потреби, яка виникла. І навпаки, такий взаємозв'язок виникає за іншого варіанту, коли вчинення дії для досягнення певної мети зумовлюється бажанням вчинення цієї дії [5, с. 146].

Оцінка змісту вольового ставлення до вчинюваної дії при погрозах дозволяє здійснити відмінність між формами умислу. Чинне кримінальне законодавство розглядає два види вольового ставлення особи до наслідків:

а) бажання залякати потерпілого;

б) бажання, або свідоме допущення, або байдуже ставлення до можливості настання суспільно небезпечного наслідку у зв'язку із дією страху.

На думку Х. Х. Абсарова, останній варіант психічного ставлення винного при погрозі до потерпілого сьогодні у складі ст. 119 КК РФ (аналог ст. 129 КК України) законодавцем не врахований, що вважається неправильним. За такого варіанту відсутній необхідний взаємозв'язок вини й мети погрози вбивством. Отже, вина враховується судом під час винесення покарання за вчинення такого злочину

(наприклад, погроза вбивством, що призвела до фізіологічних змін в організмі потерпілого) неповно. Сукупність рухів, щоб стати закінченою в часі і просторі, обов'язково повинна бути об'єднана єдиною свідомо обраною метою. А первинним виокремленням у меті є мотив – усвідомлена потреба, яка переросла у спонукання. Своєю чергою, це пов'язано з бажанням, що характеризує вину. Стосовно погрози вбивством, то це прагнення досягти залякування потерпілого, здійснення небажаних для нього дій або утримання від здійснення бажаних дій [6, с. 157].

Викладене дозволяє зробити висновок, що за вчинення кримінальних погроз психічне ставлення особи до своїх дій може характеризуватися тільки у вигляді прямого умислу за наявності злочинного мотиву і злочинної мети. Що ж стосується психічного ставлення до наслідків таких дій, то слід зазначити, що більшість кримінальних погроз сконструйовані законодавцем як злочини із формальним складом, тому, на нашу думку, вони обов'язково повинні враховуватися під час призначення покарання, принаймні, як обставини, які свідчитимуть про необхідність повного відшкодування завданої моральної шкоди. Окрім того, за вчинення будь-якої кримінальної погрози суб'єкт усвідомлює небезпечний характер свого діяння і бажає так діяти.

Встановивши, що під час вчинення кримінальних погроз вина суб'єкта характеризується тільки умисною формою вини, вид умислу – прямий, слід проаналізувати мотив і мету таких злочинів.

А. В. Савченко мотив злочину визначає як інтегральний психічний утвір, який спонукає особу до вчинення суспільно небезпечного діяння та є його підставою [7, с. 14].

Зі змісту ст. 129 КК України, наприклад, очевидно, що для кваліфікації погрози вбивством її спрямованість (позитивна або негативна) не має значення. Отже, мотив погрози вбивством має факультативну природу. Водночас її антигромадська спрямованість зберігається й тоді, коли, погрожуючи, суб'єкт прагне досягти від потерпілого суспільно корисної поведінки (наприклад, припинити пити, вилікуватися від наркоманії, повернутися в сім'ю тощо). Цікаве питання пов'язане із ситуацією, коли погроза вбивством висловлюється з метою припинення злочину.

На нашу думку, якщо немає умов правомірності необхідної оборони, правомірності затримання особи, яка вчинила злочин, то такі дії слід кваліфікувати за ст. 129 КК України. У зв'язку із цим слушне зауваження Р. Д. Шаропова, який зазначає, що для злочинного

насильства не можна знайти і нормативно закріпити іманентні мотив і мету [8, с. 16].

Мотив учинення погрози вбивством законодавцем не конкретизовано, отже, він не впливає на її кваліфікацію. Проте встановлення мотиву вчиненого злочину входить до законодавчо визначеного предмета доказування у кримінальному провадженні.

Як зазначає В. П. Петрунев, значна частина погроз вчинюється на ґрунті сварок, особистих неприязних відносин, у нетверезому стані. У деяких випадках як чинник, що провокує вираження на адресу потерпілого погроз убивством, заподіянням тяжкої шкоди здоров'ю або знищенням майна, виступає протиправна або аморальна поведінка потерпілого (образа, помилковий донос, поширення помилкових або таких, що ганьблять винного, відомостей) [9, с. 39].

Під час вивчення В. В. Шаблістим кримінальних справ отримано такі дані щодо змісту мотивів учинюваних погроз убивством:

- 1) перше місце посідають особисті неприязні відносини (84%);
- 2) друге – мотив помсти (10%);
- 3) третє – ревності (5%);
- 4) четверте – хуліганські мотиви (0,8%);
- 5) п'яте – корисливі мотиви (0,2%), лише за умови, якщо погроза вбивством не виступає як спосіб заволодіння майном у складі корисливих насильницьких злочинів, а має побутовий характер. Відомо, що майно і різні цінності є предметом найрізноманітніших відносин між людьми, зокрема конфліктного характеру [10, с. 260].

Оскільки «особиста неприязнь» – узагальнене поняття, його фактично можна віднести до оціночних, то не завжди можна вважати її мотивом учинення злочину. Тому кожен факт прояву особистої неприязні повинен мати свій мотив, який повинен установлюватися під час здійснення правосуддя.

У зв'язку із цим слід погодитися із Х. Х. Абсаровим, який вирізняє чотири групи детермінант, що породжують мотиви погроз:

- 1) егоїзм, заснований на зневажливому ставленні до вимог норм закону і моралі, до прав і законних інтересів громадян, зокрема близьких людей;
- 2) зневажливе ставлення до інших під впливом особистих невдач, заздрості, соціального дискомфорту;
- 3) міжособові конфлікти, що спричиняють неприязнь, образу, помсту, ревності;

4) агресивність, жорстокість, викривлена потреба у самостверженні, самореалізації, психічні аномалії на ґрунті політичного, націоналістичного або релігійного фанатизму [6, с. 161].

Отримані дані свідчать про те, що для кримінальних погроз характерні мотиви, зумовлені особистою неприязністю винного до потерпілого.

Такі мотиви характеризуються значною провокуючою дією на свідомість громадян, спричиняють у них глибоку стурбованість за свою безпеку і збереження благ, що їм належать; також вони виражають доволі високий ступінь індивідуалізму, проте кваліфікуючими ознаками складу погрози вбивством виступати не можуть. Ці мотиви мають чітко виражений асоціальний зміст, що поєднує егоцентризм і цинізм поведінки, а тому їх урахування у призначенні покарання є обов'язковим.

Ще однією ознакою, що характеризує зміст суб'єктивної сторони кримінальної погрози, є мета. У науці кримінального права під метою злочину розуміють уявлення про його суспільно небезпечний наслідок, про ту шкоду, яка настане для охоронюваних законом відносин і яка є бажаною для винного, тобто заради чого, на який результат спрямована суспільно небезпечна діяльність особи [1, с. 163].

Мета вчинення більшості кримінальних погроз також визначена законодавцем факультативно. Водночас Л. Д. Гаухман справедливо зазначає, що незалежно від того, якими мотивами керувався винний, він завжди має метою залякати потерпілого, зробити його поведінку більш слухняною і вигідною лише винному, не маючи метою реалізацію такої погрози [11, с. 30].

На думку Ф. Б. Гребенкіна, необхідною метою погрози є спричинити стан переляку, страху у потерпілого [12, с. 18].

Будучи факультативною ознакою, що характеризує зміст суб'єктивної сторони кримінальної погрози, мета набуває значення у відмежуванні її загальної і спеціальних норм. Так, погроза вбивством працівнику правоохоронного органу у зв'язку із його службовою діяльністю не тягне за собою кримінальну відповідальність за ст. 129 КК України, але утворює склад злочину, передбачений ч. 1 ст. 345 КК України.

Слід визнати, що мета кримінальної погрози може мати різну спрямованість, але завжди кінцева мета особи, яка її вчиняє, буде пов'язана із прагненням порушити психічну рівновагу потерпілого, щоб підпорядкувати собі його волю.

Відтак доводиться констатувати, що мета більшості кримінальних погроз характеризується подвійним значенням. Перше полягає в тому, що її виразник, посягаючи на особисту безпеку адресата, прагне його залякати. Інше – стан страху, викликаний залякуванням, спрямований на пригнічення волі, на бажання досягти бажаної для винного поведінки.

Мета залякування характерна для кожної об'єктивованої погрози вбивством. Завдання слідчих і судових органів полягає в тому, щоб установити похідну мету, яка в кожному конкретному випадку має особливості [13, с. 173].

Висновки. Отже, кримінальні погрози вчиняються лише з прямим умислом. Особа, яка вчиняє подібні злочини, усвідомлює суспільну небезпеку свого діяння та бажає так діяти.

Вивчення доктринальних джерел та слідчої і судової практики дозволило зробити висновок, що найпоширенішим мотивом кримінальної погрози є особиста неприязнь. Інші мотиви також повинні враховуватися у призначенні покарання або під час звільнення від його відбування. Мета кримінальної погрози є тим засобом, що слугує для відмежування її загальної та спеціальних норм. Вона має подвійне значення, яке полягає в обов'язковій наявності в кожній вираженій зовні погрозі мети залякування потерпілого, яка, своєю чергою, є засобом для досягнення особливої, характерної лише для окремо взятої кримінальної погрози мети.

1. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х., 2010.

2. Лосич С. В. Погроза або насильство щодо громадського або державного діяча в кримінальному праві України: наук.-практ. посібник / С. В. Лосич, С. С. Назимко, В. В. Прутула. – Х., 2014.

3. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько, О. О. Дудоров та ін.; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – 5-те вид., переробл. та доп. – К., 2009.

4. Хабарова М. В. Угроза убийством или причинением тяжкого вреда здоровью: уголовно-правовой и криминологический аспекты (по материалам судебной практики Краснодарского края): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Марина Владимировна Хабарова. – Краснодар, 2007.

5. Овчинников М. А. Угроза убийством или причинением тяжкого вреда здоровью: уголовно-правовой и криминологический анализ: дис. ...

канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Михайл Анатольевич Овчинников. – Н. Новгород, 2007.

6. Абсаров Х. Х. Угроза убийством или причинением тяжкого вреда здоровью как преступление против личности (уголовно-правовой и криминологический аспекты): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Халиль Хамидуллович Абсаров. – Уфа, 2005.

7. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину: монографія / А. В. Савченко. – К., 2002.

8. Шарапов Р. Д. Насилие в уголовном праве (понятие, квалификация, совершенствование механизма уголовно-правового предупреждения): автореф. дис. на соиск. уч. степени д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08 / Р. Д. Шарапов. – Екатеринбург, 2006.

9. Петрунев В. П. Борьба с уголовно наказуемыми угрозами убийством / В. П. Петрунев. – 2-е изд. – М., 1978.

10. Шаблистий В. В. Місце мети в ознаках, що характеризують зміст суб'єктивної сторони складу погрози вбивством / В. В. Шаблистий // Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах: Всеукраїнська наук.-прак. конф. (30 жовтня 2009 р., м. Запоріжжя): матеріали: у 2 ч. – Запоріжжя, 2009. – Ч. II. – С. 258–260.

11. Гаухман Л. Д. Проблемы уголовно-правовой борьбы с насильственными преступлениями в РСФСР / Л. Д. Гаухман. – Саратов, 1981.

12. Гребенкин Ф. Объективные элементы состава ст. 119 УК РФ / Ф. Гребенкин // Уголовное право. – 2004. – № 4. – С. 18–19.

13. Алфьоров С. М. Кримінальна відповідальність за погрози застосуванням фізичного насильства: монографія / С. М. Алфьоров, В. В. Шаблистий. – Запоріжжя, 2011.

Обушенко А. М. Субъективная сторона криминальной угрозы

На основании результатов научных и эмпирических исследований, устанавливаются признаки субъективной стороны криминальных угроз. Обосновывается позиция, что такие преступления совершаются только с прямым умыслом, а мотив и цель имеют свои особенности, знание которых способствует быстрому и объективному восстановлению нарушенных общественных отношений.

Ключевые слова: *преступление, состав преступления, наказание, безопасность, угроза, криминальная угроза.*

Obushenko A. M. The subjective aspect of criminal threats

The signs of subjective aspect of the criminal threats are investigated in this article on the basis of the results of scientific and empirical research.

The author notes that the assessment of volitional content relations to the perfect action when threats allows to distinguish between forms of intent. Current criminal law considers two types of volitional relations of the person to the

consequences: 1) the desire to intimidate the victim; 2) desire or conscious assumption or indifferent attitude towards the possibility of the onset of socially dangerous consequences in connection with the act of fear.

In relation to criminal threats the mental attitude of the person to their actions can only be described in the form of direct intent. Mental attitude to the consequences of such actions is characterized by the fact that most criminal threats are designed by the legislator as a crime with the formal composition, therefore, in our opinion, they must be taken into account when sentencing as circumstances that indicate the need for a full compensation for moral damage. Moreover, in the commission of any criminal threat the subject is aware of the dangerous nature of the act and so is willing to act.

Criminal threats are made only with the direct intent. The person committing such offences is aware of the social danger of his actions and so wishes to act.

The most common motive for criminal threats is a personal dislike. Other motives must also be taken into account when sentencing or release from serving it.

The purpose of the criminal threat is a tool that is used for distinguishing its general and special rules. However, it has a double meaning, which is necessary in every severe threat from outside the purpose of intimidation of the victim, which, in turn, is a means to achieve a special threat inherent only for individual criminal.

Key words: *crime, punishment, security, threat, criminal threat.*

Стаття надійшла 29 серпня 2014 року

УДК 343.7

А. В. Семенюк-Прибатень

ПОНЯТТЯ ЗНИЩЕННЯ ТА ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Проаналізовано зміст та обсяг таких кримінально-правових понять, як «знищення майна» та «пошкодження майна». Досліджено варіанти законодавчого використання цих понять, їх співвідношення із близькими за змістом кримінально-правовими поняттями. Проаналізовано доктринальне тлумачення понять «знищення майна» та «пошкодження майна». Висловлено та аргументовано пропозиції щодо вдосконалення чинного кримінального законодавства України щодо застосування цих понять.

Ключові слова: *кримінальне право, злочини проти власності, знищення та пошкодження майна.*